

Philippe Claudel

Grijze zielen

Vertaling Manik Sarkar

2014
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Ik ben er. Het is mijn lot om er te zijn.

Jean-Claude Pirotte, *Un voyage en automne*

De griffier van de tijd te zijn
Een assessor die men rond ziet waren
Wanneer mens en licht zich vermengen

Jean-Claude Tardif, *L'Homme de peu*

Ter herinnering aan André Vers

1

Ik weet niet precies waar ik zal beginnen. Het is moeilijk. Al die tijd die is verstreken valt niet meer in woorden te vatten, en de gezichten, glimlachen en wonden evenmin. Maar toch moet ik het proberen te vertellen. Vertellen wat ik al twintig jaar op het hart heb. Berouw en grote vragen. Ik moet het mysterie als een buik openrijten en er mijn beide handen in steken, ook als dat nergens iets aan verandert.

Als iemand me zou vragen door welk wonder ik alle feiten ken die ik ga vertellen, dan zou ik antwoorden dat ik ze ken, punt uit. Ik ken ze omdat ze me zo vertrouwd zijn als het vallen van de avond en het gloren van de ochtend. Omdat mijn leven een poging was om ze te verzamelen en samen te voegen, ze te laten spreken en naar ze te luisteren. Vroeger was dat min of meer mijn beroep.

Ik zal vele geesten laten langskomen. Eén daarvan zal in het bijzonder op de voorgrond staan. Die behoorde toe aan een zekere Pierre-Ange Destinat. Meer dan dertig jaar lang was hij procureur in V., en hij kweet zich van zijn

taak als een mechanisch uurwerk dat nergens door van slag raakt en nooit kapot is. Een kunststuk zagezegd, en je hoefde niet eens naar een museum om er de waarde van te zien. In 1917, ten tijde van ‘De Zaak’ zoals we het hier noemen, waarbij we de hoofdletters onderstrepen met zuchten en mimiek, was hij de zestig al gepasseerd en was hij het jaar daarvoor met pensioen gegaan. Hij was een lange, magere man die op een ijzige vogel leek, majestueus en afstandelijk. Hij sprak weinig. Hij maakte veel indruk. Hij had lichte ogen die niet leken te bewegen, dunne lippen, geen snor, een hoog voorhoofd en grijze haren.

V. ligt een kilometer of twintig van ons vandaan. In 1917 was twintig kilometer een wereld op zich; zeker in de winter, zeker met die oorlog waar maar geen einde aan kwam en die zo’n lawaai van vrachtwagens en handkarren op de wegen veroorzaakte, en stinkende rook en duizenden donderslagen want het front was niet ver weg, ook al was het vanaf de plek waar wij ons bevonden een onzichtbaar monster, een verborgen land.

Destinat had verschillende namen, al naar gelang de plaats en het soort mensen. In de gevangenis van V. noemden de meeste kostgangers hem *Bloedzuiger*. In een van de cellen heb ik zelfs op een dikke, eikenhouten deur een houtsnede gezien die hem voorstelde. Hij leek trouwens behoorlijk goed. De kunstenaar had dan ook alle tijd gehad om zijn model te bewonderen gedurende het twee weken durende proces.

Als wij Pierre-Ange Destinat op straat tegenkwamen, noemden we hem ‘meneer de procureur’. De mannen namen hun pet af en de vrouwen van eenvoudige komaf

maakten een kniebuiging. De andere vrouwen, de aanzienlijken, die uit zijn wereld kwamen, neigden lichtjes met het hoofd als vogeltjes die uit een goot drinken. Dit alles merkte hij nauwelijks op. Hij reageerde niet, of zo weinig dat je vier hevig geboende lorgnons zou moeten dragen om zijn lippen te zien bewegen. Volgens mij was dat geen minachting zoals de meeste mensen dachten, maar doodgewoon onthechting.

Ondanks dat was er een jong iemand die hem haast begreep, een jonge vrouw over wie ik het nog zal hebben en die hem – alleen privé – de bijnaam *Tristesse* heeft gegeven. Misschien is zij wel de schuld van alles wat er gebeurd is, maar dat heeft ze nooit geweten.

Aan het begin van de eeuw was een procureur nog heel wat. En in tijden van oorlog, als een enkel mitrailleursalvo een hechte compagnie van tot alles bereide krachtpat-sers wegmaait, is het vragen om de dood van een enkele man in ketens bijna iets ambachtelijks. Ik geloof niet dat hij er uit wreedheid toe kwam om het hoofd van een arme drommel te vragen die een postbode had doodgeslagen of zijn schoonmoeder had opengesneden, waarna hij het nog kreeg ook. Hij zag de zwakzinnige tegenover hem staan, tussen twee agenten, met zijn handboeien om, maar merkte hem nauwelijks op. Hij keek zagezegd door hem heen, alsof de ander al niet meer bestond. Destinatie joeg dan ook geen misdadigers van vlees en bloed na, maar verdedigde een opvatting, niets dan een opvatting: de opvatting die hij had van goed en kwaad.

De veroordeelde brulde als zijn straf werd uitgesproken, huilde, krijste, hief soms zijn handen ten hemel alsof

hij zich opeens zijn catechismus herinnerde. Destinat zag hem al niet meer. Hij borg zijn aantekeningen in zijn map, vier of vijf velletjes papier waarop hij in een klein, verfijnd handschrift in paarse inkt zijn requisitoir had opgeschreven, een handjevol zorgvuldig gekozen woorden die de aanwezigen gewoonlijk deden sidderen en de jury aan het denken zetten, als die tenminste niet sliep. Een paar woorden die volstonden om in een vloek en een zucht een schavot op te richten, sneller en zekerder dan twee meestertimmerlieden in een week.

Hij had niets tegen de veroordeelde, hij kende hem al niet meer. Het bewijs daarvoor heb ik na afloop van een proces met eigen ogen in de hal gezien: Destinat komt naar buiten met het prachtige hermelijnbont van zijn toga nog om zijn schouders en een air alsof hij Cato is; hij komt de toekomstige klant van de guillotine tegen, die hem klagend aanspreekt. Zijn ogen waren nog behuild van de uitspraak, en het lijdt geen twijfel dat hij nu spijt had van de schoten die hij in de buik van zijn baas had gelost. ‘Meneer de procureur,’ kreunt hij, ‘meneer de procureur...’ en Destinat kijkt hem in de ogen, alsof hij de gendarmes en de handboeien niet ziet, legt een hand op zijn schouder en antwoordt: ‘Ja, vriend, wij hebben elkaar al eens ontmoet, nietwaar? Waarmee zou ik je kunnen helpen?’ Zonder enige spot, volkomen oprecht. De ander werd er volledig door gebroken. Alsof het een tweede straf was.

Na elk proces ging Destinat lunchen in de Rébillon, tegenover de kathedraal. De baas daar is een dikke man met een hoofd als een stronk witlof – geel met wit – en een

mond vol slechte tanden. Hij heet Bourrache. Hij is niet snugger, maar hij heeft een neus voor geld. Zo is hij. Daar kan hij niets aan doen. Hij draagt altijd een groot schort van blauwe stof waardoor hij eruitziet als een ingesnoerd tonnetje. In die tijd had hij een vrouw die nooit uit bed kwam vanwege wat we hier een kwijnende ziekte noemen, iets wat hier nogal vaak voorkomt bij vrouwen die de novemberrist en hun eigen ontredde ring niet uit elkaar kunnen houden. Inmiddels is ze gestorven, niet zozeer door die ziekte waar ze uiteindelijk wel aan gehecht was geraakt, als wel door wat er gebeurd is, door 'De Zaak'.

In die tijd waren de drie dochters van Bourrache zo blank als lelietjes, maar wel met een krachtig, bloedrood accentje dat hun teint zodanig accentueerde dat ze in brand leken te staan. De jongste was nog geen tien jaar oud. Zij had pech. Of misschien juist wel heel veel geluk. Wie zal het zeggen?

De andere twee moesten het met hun voornamen doen – Aline en Rose – maar de kleinste werd door iedereen *Belle* genoemd, en sommige mensen die poëtisch wilden zijn, maakten daar zelfs *Belle de jour* van, Dagschone. Als ze met z'n drieën karaffen, flessen en bestek door de eetzaal droegen, te midden van tientallen mannen die hard praatten en te veel dronken, dan dacht ik altijd dat er bloemetjes verdwaald waren in een kroeg van verderf. Vooral de kleinste zag er zo fris uit dat ik altijd vond dat ze niet in onze wereld thuishoorde.

Wanneer Destinat het restaurant binnen kwam zei Bourrache, die een man van gewoontes was, altijd dezelf-

de zin tegen hem, zonder er ook maar een letter aan te veranderen: ‘Alweer één een kopje kleiner, meneer de procureur!’ De ander gaf geen antwoord. Dan bracht Bourrache hem naar zijn plaats. Destinât had zijn eigen tafel die het gehele jaar door voor hem gereserveerd was; een van de beste. Ik zeg niet dé beste, want die was er ook: die stond bij de enorme aardewerken kachel en overzag van achter de met kwasten versierde gordijnen het hele plein voor het paleis van justitie; die tafel was voor rechter Mierck, een vaste klant. Hij kwam vier keer per week. Aan zijn buik kon je dat wel zien – tonnenrond tot aan de bovenkant van zijn dijen – en aan zijn huid ook: die zat vol gesprongen adertjes, alsof alle bourgognes die hij had gedronken zich daar hadden verzameld en stonden te wachten tot ze eruit werden gezet. Mierck mocht de procureur niet zo. Dat was wederzijds. Ik geloof zelfs dat hoe ik het hier opschrijf bepaald milder dan de werkelijkheid is, maar toch kon je ze elkaar plechtig zien groeten, met de hoed in de hand, als twee totaal verschillende mannen die ondanks alles dezelfde routine delen.

Het merkwaardigste was dat Destinât weinig in de Rébillon kwam en er toch zijn eigen tafel had, die dus driekwart van het jaar onbezet was, wat voor Bourrache een behoorlijke inkomstenderving betekende; maar deze gaf hem onder geen beding aan andere klanten, zelfs niet als het jaarmarkt was en alles wat er in de streek aan boeren rondliep zich kwam volproppen na op koeienkonten te hebben geslagen, sinds de dageraad een liter pruimenjenever te hebben gedronken en daarna in het bordeel van vrouw Nain hun behoefte te hebben gedaan. Die tafel

bleef leeg, ook als er gasten werden weggestuurd. Op een dag had Bourrache er zelfs een veehandelaar uit gegoooid die hem opeiste. Die is nooit teruggekomen.

‘Beter een koningstafel zonder koning dan een gast die hier zit met mest aan zijn schoenen.’ Dat zei Bourrache tegen mij, toen ik hem er op een dag over zat te sarren.

2

De derde maandag van december. Hier in het dorp. 1917. Siberisch koud. De grond klakte onder je hakken en het geluid weerkaatste tot in je achterhoofd. Ik kan me de grote deken nog herinneren die ze over het lichaam van het meisje hadden geworpen en die al snel doorweekt raakte, en de twee smerissen die het lijkje dicht bij de hoge oever bewaakten: Berfuche, een gedrongen mannetje met wilde-zwijnenoren waar haar uit groeide, en Grospeil, een Elzasser wiens familie veertig jaar geleden was geëmigreerd. Iets verder naar achteren stond de jongen van Bréchut zijn vest te verfrommelen, een potige knaap met een dikke buik en haren zo stug als een borstel, die niet precies wist of hij nu moest blijven of weggaan. Hij was het die haar op weg naar zijn werk in het water had zien liggen. Hij was klerk op het kantoor van de havenmeester. Dat is hij nog steeds, al is hij nu twintig jaar ouder en is zijn schedel zo glad als een ijsvlakte.

Een lichaam van een tienjarige is niet echt groot, vooral niet als het doorweekt is van winters water. Berfuche

trok een hoek van de deken weg en blies toen in zijn handen om warm te worden. Het gezicht van Belle de jour werd zichtbaar. Geluidloos vlogen er een paar kraaien voorbij.

Ze leek op een sprookjesprinses met blauwige lippen en witte oogleden. Haar haren waren verstrikt geraakt in het gras, dat bruin was van de ochtendvorst. Haar handjes omklemden de leegte. Het was die dag zo koud dat onze snorren met sneeuw bedekt raakten wanneer we de lucht als stieren uitbliezen. We stampten met onze voeten om er het bloed in te laten terugkeren. Logge ganzen tekenden cirkels in de lucht. Het leek alsof ze de weg kwijt waren. De zon zat weggedoken in een jas van mist die meer en meer verwaaide. Zelfs de kanonnen leken bevroren. Er was niets te horen.

‘Misschien is het eindelijk vrede,’ waagde Grosspeil.

‘Vrede, m’n grootje,’ beet zijn collega hem toe en sloeg de drijfmatte wollen deken weer over het lichaam van het meisje.

We wachtten op de heren uit V. Eindelijk waren ze er, in gezelschap van de burgemeester die een behoorlijk chagrijnige kop had, zoals je die hebt als je op een onchristelijk tijdstip uit bed wordt gehaald, en dan nog wel bij zulk weer dat je er nog geen hond op uit zou sturen. Rechter Mierck was er, zijn griffier wiens naam ik nooit gekend heb maar die door iedereen *Croûteux* werd genoemd vanwege een onappetijtelijk eczeem dat de linkerhelft van zijn gezicht aanvrat, drie onderofficiers van de gendarme die dachten dat er weinig was waarvan ze nog zouden op-

kijken, en een militair. Wat die militair daar deed weet ik niet, maar we zagen hem hoe dan ook niet lang: hij viel al snel flauw en we moesten hem naar café Jacques dragen. Die parmantige pauw had vast nog nooit een bajonet van dichtbij gezien, hooguit in een wapendepot. Dat kon je zien aan zijn onberispelijk gestreken uniform dat eruitzag alsof het gemaakt was voor een paspop van de beroemde kleermaker Poiret. Oorlog voerde hij zonder twijfel vanuit een grote, velours fauteuil bij een gietijzeren kachel, en besprak hij 's avonds met een champagneflûte in zijn hand met meisjes in baljurken, onder vergulde lambriseringen en kristallen ornamenten, omringd door het geschetter van een bepruikt kamerorkest.

Onder zijn Cronstadt-hoed en zijn van lekker eten voldane uiterlijk was rechter Mierck keihard. De wijnsauzen gaven zijn oren en neus misschien wel kleur, maar maakten hem niet zachtaardiger. Hij tilde de deken zelf op en bekeek Belle de jour langdurig. De anderen wachtten op een woord of een verzuchting, hij kende haar ten slotte goed, hij zag haar elke dag of bijna elke dag als hij zich in de Rébillon ging volvreten. Hij bekeek het lichaampje alsof het een steen was of een stuk hout: harteeloos, met een oog zo ijzig als het vlakbij stromende water.

‘Het is de dochter van Bourrache,’ fluisterde men hem in het oor, om daarmee te zeggen: ‘Dat arme kind, ze was pas tien, beseft u wel dat ze u gisteren nog brood kwam brengen en uw tafellaken gladstreek?’ Abrupt draaide hij zich op zijn hakken om naar degene die hem had durven aanspreken. ‘En wat kan mij dat schelen? Een dode is een dode!’